

Фонд Фрідріха Науманна «За свободу» заснував у 1958 році Теодор Гойс, перший федеральний Президент і батько німецької Конституції. Фонд названо на честь його вчителя Фрідріха Науманна (1860-1919) – лютеранського теолога і представника соціального лібералізму.

Фонд «За свободу» – один із п'яти політичних фондів, близьких до Вільної демократичної партії. Фінансується він з бюджету ФРН і діє в понад 60 країнах.

У своїй діяльності Фонд дотримується таких принципів:

- свобода та власна відповідальність індивіда;
- космополітизм і толерантність;
- повага до прав людини;
- ринкова економіка та верховенство права.

Фонд використовує такі інструменти: політичні консультації, заходи з удосконалення та підвищення кваліфікації, політична освіта у формі семінарів та конференцій, публікації на ліберальну тематику.

Від 2005 року ми маємо своє представництво в Україні, тому що прагнемо підтримати її на шляху до демократії, ринкової економіки та євроатлантичних інститутів. Детальнішу інформацію ви можете знайти на нашому веб-сайті www.ukraine.fnst.org.

На нашу думку, саме ліберальні цілі та засади здатні зміцнити демократію та ринкову економіку в Україні. Однак, у своїй роботі ми постійно бачимо, що багато українців зовсім не знають, що таке лібералізм. Зокрема це показало опитування на вулицях Києва, яке ми провели 25 вересня 2009 року (відповіді наводимо на стор. 15).

У цій брошурі ми прагнули представити важливі засади лібералізму, котрі визначають нашу роботу в Україні.

Найвищою метою для лібералів є свобода. Тому кредо роботи нашого фонду в Україні: «Без свободи все нічого не варте». У цьому сенсі ми представляємо вам шість важливих ліберальних принципів, котрі визначають нашу роботу в Україні.

- 1) Що таке свобода? Свобода – не анархія, вона передбачає порядок. Ліберали прагнуть того, щоб основним законом нашого життя стало верховенство права та повага до прав людини. Найважливіше завдання держави – гарантувати це.
- 2) Свобода і приватна власність. Власність у розумінні лібералів є основою сучасного, відповідального господарювання, а отже, й основою дієвої ринкової економіки.
- 3) Свобода і правова держава. Без правової держави немає свободи. Коли немає права – панують свавілля, насильство та право сильнішого.
- 4) Корупція – отрута для свободи: ліберали виступають за послідовну боротьбу проти корупції.
- 5) Свобода і толерантність: ліберали виступають за культуру спільного життя, яка засуджує дискримінацію та упередження і де завжди є місце для сприйняття і толерантності щодо розмаїття та відмінностей.
- 6) Свобода і демократія: без демократів немає демократії. Тому Фонд імені Фрідріха Науманна «За свободу» активно сприяє політичній освіті, щоб дати можливість усім громадянам брати активну участь у політиці.

Зміст

Що таке свобода?	2	Свобода і демократія	10
Свобода і приватна власність	4	Перелік веб-сайтів до теми «Лібералізм»	12
Свобода і правова держава	6	Витяги з Конституції України	13
Корупція: отрута для свободи	8	«Що таке лібералізм» – думка киян	15
Свобода і толерантність	9	Чи можна назвати мої погляди ліберальними?	16

Що таке свобода?

Ми вільні, якщо:

- самі визначаємо свій шлях, чого ми прагнемо і як хочемо жити;
- вільно розпоряджаємося власністю;
- живемо в умовах демократії і маємо можливість брати участь у її розвитку;
- немає політичної цензури і можна оприлюднювати свої погляди;
- межі державної влади чітко визначені;
- живемо в незалежній Україні, вільній від чужого панування.

Свобода – реальна і важлива

Кому цього всього не хотілося б? Чого ми з таким нетерпінням очікували впродовж останніх років і десятиліть? За що боролися? Свобода – це

не теорія, а опис конкретного стану. Ми хочемо незалежності, самовизначення, свободи думки, а також держави, якої б не треба було боятися.

Свобода означає свободу для кожного

Свобода означає передовсім свободу особисту. Вона – для кожного. Свобода означає, що кожен з громадян поважає свободу іншого. Але також і те, що кожна людина обстоює свободу інших. Свобода одних не повинна обмежувати свободу інших.

Свобода не означає байдужості та інертності. Свобода – це не анархія.

Свобода передбачає порядок. Без права й рівності перед законом свободи немає.

Свобода вимагає порядку, а не підпорядкованості

В Україні з історичних причин свободу частіше ототожнюють з анархією і менше пов'язують з правовою захищеністю та демократичним ладом. Однак анархістська «свобода» козаків і махновців не є свободою в ліберальному її розумінні. Українська держава, схоже, надто часто демонструє тенденцію до сприйняття своїх громадян як підданих, які завдають неабиякого клопоту, або як дітей, для яких вона, власне, й повинна існувати. Натомість багато громадян

вірять у «патерналістську» державу, тобто вони очікують від неї розв'язання своїх проблем. Це ще ніколи не спрацьовувало, та й не може спрацювати. А от уявлення про те, що держава здатна все владнати, мають фатальні наслідки. Виникає відчуженість між сповненими очікувань громадянами та роздратованою державою і, як наслідок, неповага до чинних норм і правил, а в ще гіршому випадку – хаос.

Держава на службі своїх вільних громадян

Для нас, лібералів, особиста свобода – в центрі уваги. Немає цінності, вищої від цієї. Тому ми так визначаємо роль держави: держава встановлює правові рамки, які дають кожному можливість жити вільно. Ми вважаємо, що держава для громадянина, а не громадянин для держави. Вона обслуговує, а не керує. Попри це, держава залишається далеко не зайвою. Навпаки, вона потрібна для створення простору свободи і рам-

кових умов, забезпечення права громадян на життя в умовах свободи. Держава захищає громадянина і його власність, завдяки чому кожен може вільно реалізовувати свої можливості без страху перед свавіллям, залякуваннями чи насиллям. Держава покликана турбуватися про посилення ролі громадянина і його здатності самостійно розв'язувати завдання, що постають перед ним протягом життя.

Ліберали довіряють вільному громадянину

Свобода означає довіру до здорового глузду кожного громадянина і його здатності керуватися ним. Отже, насамперед потрібно захищати свободу, яка дає можливість і право кожному відповідати за свою долю. Для цього необхідна нейтральна, прогнозована й вільна від свавілля інстанція, яка

визначає межі діяльності і свободи у взаєминах між людьми. Такою інстанцією і є право. ***Ми, ліберали, прагнемо того, щоб основним законом нашого життя стало верховенство права та повага до прав людини. Найважливіше завдання держави – гарантувати це.***

Свобода і приватна власність

Вільним є той, хто може вільно розпоряджатися собою, а тому, передусім, є господарем свого життя. Альтернативою цьому може бути лише

залежність від іншої людини або держави. Але це була б не свобода, а поневолення.

Власність не для обраних, а для всіх

Ліберали вважають власність стрижневим елементом людського буття і частиною людської природи. Людей без власності не повинно бути. Без власності люди потрапляють у залежність від подачок і пожертвувань інших людей та держави. Власність дає відчуття безпеки і є основою підприємницької діяльності. Результати цієї діяльності в державі, що захищає власність, належать громадянину. Завданням держави є захист власності своїх громадян – усіх без винятку. Право на власність має боронити саме тих,

у кого немає іншої можливості захистити свої інтереси.

В Україні приватну власність ототожнюють з розбійницькою приватизацією державної власності олігархами або з виникненням величезних латифундій і поверненням до феодальних відносин. Ці форми дикого капіталізму пов'язують з лібералізмом, що компрометує саму ідею лібералізму в країні. Це неправильно, бо лібералізм означає не власність для можновладців, а власність для всіх.

Що означає власність

Власність – це право на володіння певною річчю. З цієї фундаментальної тези випливає й те, що людина має право скористатися плодами своєї праці та своїх здібностей. З ними вона може робити, що захоче. Вона може обміняти, продати, подарувати, інвестувати створений нею продукт, або взагалі нічого з ним не робити. Для того, щоб кожен мав змогу захистити і примножити свою власність, потрібна правова держава,

яка однаково для всіх втілює відповідні права в житті.

Власність означає володіння засобами виробництва. Це – праця, земля, капітал, зокрема й машини, «інтелектуальний капітал», освіта та інші матеріальні предмети й здібності, за допомогою яких ми забезпечуємо собі належний рівень життя.

Власність слугує загальному благу

У сумі, рішення, ухвалені задля власного блага, сприяють зростанню блага всіх громадян. *Власність у розумінні лібералів є основою сучасного, відповідального господарювання, а отже, й основою дієвої ринкової економіки. Тому ліберали обстоюють примноження приватної власності й ефективніший захист права на власність.*

Якщо люди розпоряджаються своєю власністю, вони діють не лише заради власного блага, а й заради добра громади, оскільки тоді застосування таких засобів виробництва, як капітал і машини, приносить максимальний прибуток.

Власність як рушійна сила успішної економіки

З багатьох причин приватна власність є двигуном економічної діяльності:

- лише якщо людина чимось володіє, вона може діяти на такій основі;
- приватну власність краще зберігають, нею продуктивніше керують і ефективніше використовують, ніж державну власність;
- приватні власники приймають кращі економічні рішення, оскільки зацікавлені у збереженні та примноженні своєї власності;
- власники не можуть дозволити собі безгосподарності, бо, в найгіршому випадку, як підприємці втратять основу для свого існування;
- приватна власність дає змогу незалежно від держави заздалегідь потурбуватися про життя у скрутних ситуаціях, похилому віці та в разі хвороби;
- лише на основі приватної власності можна отримати кредити, оскільки вона слугуватиме гарантією оплати вартості, наприклад, помешкання;
- якщо людина не має права володіти власністю, це призводить до вкрай поганих наслідків: «Людина, що не має права придбати власність, може бути зацікавлена лише в тому, щоб їсти якомога більше, а працювати якомога менше» (Адам Сміт);
- держава – не найкращий підприємець: державна система в умовах дедалі поєднанішого повсякденного економічного життя ніколи не зможе прийняти мільярди рішень, що їх ухвалюють окремі підприємці. Саме вони на власну відповідальність розпоряджаються своєю власністю таким чином, щоб вона приносила прибуток.

Свобода і правова держава

Свобода без права неможлива

Свобода – це крихка цінність, котру – як свідчить історія – завжди можна забрати або обмежити. У часи свавільного режиму комунізму свобода мало що значила. Право було поставлене не на службу захисту свободи, а для забезпечення

влади *номенклатури*. Ліберали усвідомлюють взаємовплив, який існує між свободою і правом. Свобода потребує захисту від свавілля. У цьому й полягає функція права. Це можливо лише в умовах так званої правової держави.

В Україні правова держава ще не стала дійсністю

Нинішня Україна є правовою державою лише на папері. Закони ухвалюють, але часто їх не дотримуються. Це бачимо на всіх рівнях суспільства – від громадянина до президента. Особливо

гостро сприймають випадки, коли гарантії конституції, зокрема президент або уряд, керуючись нібито шляхетними намірами, самі порушують конституцію.

Правова держава – нема свавілля

Головною ознакою правової держави є те, що в ній немає свавілля. Це означає, що всі люди рівні перед законом, а також перед судами, державними органами і прокуратурою. Так само не повинно бути покарання не на основі закону. Для того, щоб успішно впоратися з цими центральними

завданнями, потрібна незалежна від держави й уряду судова влада. Суди й органи прокуратури повинні діяти окремо один від одного, суди повинні бути фінансово й організаційно незалежними від інших гілок державної влади.

Правова держава і права людини

Для правової держави головним пріоритетом є захист прав людини. З цих загальновизнаних міжнародною спільнотою прав випливають і основні права, прописані в Конституції України. Вони захищають людську гідність, вільний розвиток особистості, свободу людини, право на життя, свободу віросповідання і переконань,

свободу думки і слова, свободу мистецтва і науки, шлюбу, сім'ї і дітей, свободу зібрань, свободу об'єднань, недоторканність помешкання, таємницю листування і поштових відправлень, свободу пересування в країні, свободу вибору професії, а також власність. Без цих конституційних прав не існувало б і свободи.

Закони повинні відповідати принципам правової держави і захищати конституційні права

Як відносини громадян між собою, так і відносини між громадянами і державою визначає право у формі законів. При цьому закони не

повинні суперечити ані принципам правової держави, ані правам людини, ані закріпленим у конституції основним правам і свободам.

Право означає справедливість

У ліберальній правовій державі вищим мірилом судової системи є справедливість. Нею не можна зловживати в інших цілях, навіть в ім'я «вищих цінностей». Правова держава функціо-

нує в умовах правової стабільності. Правила повинні бути чіткими і зрозумілими для всіх і встановлюваними на тривалий період. Це забезпечує стабільність.

Що означає правова держава

Головні принципи правової держави полягають у такому:

- держава не стоїть вище за право, тобто грає за правилами, а не маніпулює ними. Конкретно це означає, що всі державні високопосадовці й органи державної влади повинні дотримуватися законів та судової практики незалежної юстиції. Лише тоді виникне довіра до права і правопорядку. Якщо держава ставить себе над правилами, у ній починають панувати безправ'я і свавілля.
- Кожен громадянин має право на юридичну допомогу і повинен мати змогу звертатися до суду для захисту своїх прав. Завдання законодавця полягає в тому, щоб потурбуватися про забезпечення цих вимог до правової держави і для громадян з низькими доходами.
- Обвинувачений є невинним доти, доки не буде доведено протилежне. Правильність звинувачення має доводити позивач, а обвинувачений не повинен доводити свою невинність.
- Засудженого можна покарати за одне правопорушення лише один раз.
- Покарання повинні відповідати ступеню провини. Це означає, що дрібні порушення треба карати дрібними штрафами, а такі злочини, як наприклад вбивство чи корупція, – найвищою мірою покарання. Повинні існувати єдині покарання: для одного й того ж злочину мають застосовувати однакову міру покарання.
- Спеціальні суди заборонені.
- Вироки повинні ухвалювати в чітко визначені строки. Тут потрібен суворий процесуальний кодекс.
- Розгляд справ має бути публічним і прозорим.
- Оскарження допустимі лише у вищих інстанціях.

Громадянське суспільство, а не засилля права

Однак правова держава не відкриває автоматично шлях до зрілого громадянського суспільства: надмір законів і надто сильна довіра до юстиції як до засобу розв'язання всіх проблем можуть похитнути віру у власні сили і поховати

власну свободу. Тому законодавець повинен відшукати правильний баланс між власною відповідальністю громадян за їхні вчинки і безпекою, гарантованою законами.

Правова стабільність як передумова інвестицій

Брак правової стабільності відлякує вітчизняних та іноземних інвесторів і блокує економічний розвиток країни.

Модернізація юстиції в напрямку ліберальної правової держави є важливим завданням,

покликаним забезпечити якість та дієздатність правової держави і віру громадян у свої сили, довіру один до одного і до державних інституцій.

Корупція – отрута для свободи

Зловживання довіреною владою

«Трансперенсі інтернешнл» означає корупцію як зловживання довіреною владою заради власної користі чи вигоди. Корупційні діяння, зазвичай, порушують закон. Вони завжди порушують і правила моралі та суперечать розумінню справедливості. Ми говоримо про корупцію тоді, коли осіб, уповноважених на ухвалення рішень, заохочують або винагороджують грошима чи іншими благами за те, що вони приймають рішення, яке слу-

жить не суспільному добру, а інтересам окремої особи. Корупція наявна також тоді, коли державні службовці виконують свій обов'язок лише в разі отримання хабара. Вона завжди є неправим збагаченням хабарника і завдає шкоди громадянам. А вони мають право на послуги бездоганної якості з боку держави, а також на бездоганний розподіл коштів від сплати податків.

Корупція – це завжди дві сторони: той, хто дає, і той, хто бере

Корупція завжди має дві сторони: підкупника і запродавця, тобто того, хто підкупує, і того, хто продається за хабар. Існує корупція в державній сфері, наприклад у системі органів державного управління та місцевого самоврядування, при підготованні законів та інших нормативно-правових актів чи при ухваленні політичних рішень. Але корупція існує також і в приватному

секторі. З одного боку, тут має місце корупція у відносинах між державою та фірмами, наприклад при розподілі державних замовлень, з іншого – існує корупція у відносинах між самими фірмами, наприклад при розподілі замовлень на постачання комплектів чи укладанні договорів субпідряду.

Корупція завдає шкоди не лише економіці

Корупція зумовлює не лише великі матеріальні, а й надзвичайні нематеріальні збитки. Це відбувається тоді, коли громадяни впродовж тривалого часу живуть в умовах корупційної системи і втрачають довіру до уряду, органів державного управління та місцевого самоврядування, судової влади і, зрештою, до парламентської демократії.

З історичних причин корупція в Україні є наслідком радянської системи, у якій доводилося

захищати себе від утисків і створювати механізми виживання. Діяв принцип: «Ти мені – я тобі» («рука руку миє»). Він і досі твердо вкорінений у свідомості українського суспільства.

Тому корупція набула значного поширення в Україні: наприклад, коли йдеться про вступ до вишів, отримання належної медичної допомоги чи потрібних документів, скажімо, для здійснення будівництва.

Корупція як реакція на непосильний тягар для громадян

Корупції, зокрема, сприяє і громіздкий державний механізм, у якому існує надто багато надто складних механізмів регулювання і норм. Це призводить до того, що громадяни не знають своїх прав, часто не можуть дотримуватися їх; панує плутанина щодо того, які норми і для кого насправді є чинними. Щоб прискорити процес розв'язання справ, доводиться платити. Аби захистити себе від державних службовців, які,

використовуючи таку ситуацію, вимагають грошей, громадяни роблять їм подарунки. Так громадянин позбавляється своїх прав.

Тому ліберали виступають за прості, доступні для розуміння і чіткі правила як в системі оподаткування, так і у сфері управління, а також за послідовну боротьбу з хабарниками і тими, хто дає хабарі.

Корупція засуджують, але, попри це, практикують

Опитування в Україні показали, що більшість населення доволі чітко висловлюється проти корупції. Але якщо йдеться про місце для навчання у виші для власної доньки, операцію своєї матері чи дозвіл на будівництво власної дачі, в хід

ідуть подарунки і підкуп. Цей факт непокоїть. Якщо корупцію вважати нормальним явищем, що є в багатьох країнах світу, виникає традиція, побудована на корупції, і її дуже важко потім переламати.

Свобода і толерантність

Толерантність захищає мою свободу і свободу інших

Толерантність означає повагу до інших людей та їхньої самобутності й несхожості. Толерантність і свобода тісно пов'язані між собою, бо лише повага до іншого гарантує максимальну свободу для всіх членів суспільства. Тому толерантність означає для нас, лібералів,

передовсім захист від дискримінації. Нікого не можна піддавати дискримінації за ознаками його етнічного походження, мови, релігії, віку чи сексуальної орієнтації. Толерантність повинна проявлятися і до тих, хто дотримується іншої думки чи світогляду.

Толерантність означає місце для всіх

Для нас, лібералів, важливо, щоб вільне суспільство було плюралістичним. Воно має прагнути лише одного – створення для всіх людей рівних прав і рівних можливостей. Спроби силою досягнути згоди неминуче означають обмеження свободи. Якщо люди мають можливість

реалізувати себе без страху перед ізоляцією чи приниженням, тобто до них ставляться терпимо і не піддають утискам байдуже хто – держава чи громадяни – то, на наш погляд, формується найкраще суспільство, у якому є місце для всіх.

Толерантність, однак, не означає байдужість

Втім це не означає, що всім можна на все махнути рукою або не мати права говорити про відмінності. Відкритий діалог між різними групами та меншинами є ознакою толерантного і вільного суспільства, у якому кожен поважає іншого і його думку. Потрібно говорити про відмінності, щоб зрозуміти їх і розв'язувати проблеми. Проблеми – це реальність, яку не можна залагодити лише

балачками. Толерантне суспільство – це спільнота, спроможна залагоджувати конфлікти мирними способами. Якби це було не так, ми б ніколи не змогли задовольнити вимоги людей у всьому їхньому розмаїтті. Ми б не мирилися насправді з існуванням інакодумців. У такому разі проблеми не приховували б з усіма відповідними небезпечними наслідками.

Толерантність як необхідна базова модель поведінки громадянина

Усунення дискримінації та утвердження толерантності, попри антидискримінаційні закони та врегулювання щодо квот, які вже набули чинності в багатьох місцях, все ж не може декретувати держава. Це – завдання загальносуспільного характеру. Тут можна чогось досягнути лише змінами в панівній ментальності й свідомості.

Лавина скарг до судів тут не допоможе.

Ми, ліберали, виступаємо за культуру спільного життя, у якій засуджується дискримінація та упередження і завжди є місце для сприйняття і толерантності щодо розмаїття та відмінностей.

Свобода і демократія

Політичні права, як складова частина свободи, вимагають демократії

Демократія сама по собі не є ліберальною цінністю, але вона є системою урядування, яка найбільше відповідає таким нашим цінностям, як свобода, самостійна відповідальність і рівність можливостей. Громадянин, з позиції лібералізму, є вільною і політично зрілою особистістю, йому не потрібен ані король, ані імператор, він здатний керувати собою сам. Тому для лібералів особливе

значення має рівномірно розподілене між усіма громадянами право на доступ до участі в політичних процесах: якщо держава й потрібна, то вона мусить бути такою, щоб кожен громадянин мав у ній свою частку і міг брати участь в ухваленні рішень. У цьому полягають політичні права кожного громадянина, а отже, і його свобода.

Демократія означає обмежену владу, а не всевладдя

Демократія не є самоціллю. Вона необхідна у всіх сферах життя, які не може визначати одна людина. Якби у нас не було демократії, існувала б диктатура, диктат однієї особи чи групи. Демократія існує для того, щоб більшість громадян через вибори делегували на певний час

певним політикам повноваження на урядування, і щоб після завершення цього строку повноважень уможливити мирну зміну влади. Так забезпечують умови, що унеможливають як виникнення деспотичних режимів, так і вибух кривавих сутичок при переданні влади.

Демократія будується на повазі до конституції, основних прав і свобод та правової держави

Демократія в умовах лібералізму є чимось більшим, ніж просто урядування чи панування більшості. Демократія потребує конституції, у якій встановлено розподіл політичної влади між виконавчою, законодавчою і судовою гілками влади. До того ж у конституції сформульовано

принципи правової держави, невіддільні основні права та свободи й механізми розподілу влади та взаємного контролю, які сукупно запобігають «тиранії більшості». Діяльність держави завжди повинна здійснюватися відповідно до правил гри, встановлених у конституції та чинних законах.

Демократія не повинна миритися зі станом своєї тривалої недієздатності

В Україні баланс владних повноважень між президентом і парламентом зумовлює суперечки і визначений неточно. Це призводить до тривалої патової ситуації, яка підриває довіру та дієвість нашої демократії. Тому пріоритетним

завданням є нове правове врегулювання цього балансу. Однак відповідне рішення не повинне бути нав'язуваним в обхід конституції та конституційних органів.

Демократія є демократією і для тих, хто програв

Перемога на виборах є лише одним боком медалі, а іншим є гарантія в конституції та правосудді прав меншості, що зазнала поразки. Демократія існує і для сторони, що опинилася у програвші, для меншості й для опозиції, для всіх громадян. Завдяки праву голосу для опозиції де-

мократія здебільшого виливається в суспільний консенсус, у якому перемогу здобуває найкраща із запропонованих ідей. Тут важлива свобода виявлення інтересів і думок. Проте опозиція повинна приймати результат виборів і діяти конструктивно.

Демократія означає реальну участь у політичному процесі через вибори

Демократія означає також, що існує визначений процес політичної реалізації волевиявлення громадян. Це відбувається через вибори та голосування. Громадяни розв'язують питання, хто повинен представляти їхні інтереси в парламенті – за непрямої чи представницької демократії – або ж безпосередньо, як на виборах президента, або під час референдумів чи прямих законодавчих ініціатив населення. У разі застосування

головних інструментів демократії – виборів чи голосувань – діє принцип рівноправності всіх громадян. Це означає, що в кожного є однакова кількість голосів, а рішення ухвалює тільки виборець. Голосування проходить таємно й анонімно. Усі громадяни мають право висувати свою кандидатуру чи самостійно розробляти пропозиції щодо розв'язання політичних проблем і агітувати за них.

Демократія передбачає партії, орієнтовані на інтереси громадян

Люди, які мають однакові уявлення і цілі й бажають впливати на політику, об'єднуються в політичні партії. У них вони визначають цілі своєї політичної діяльності. Рішення про зміст діяльності партії ухвалюють члени партії, а не лише її керівництво. Громадяни обирають партії, яким вони хотіли б довірити на певний час уря-

дування країною. Тому демократія є передусім змаганням за кращі ідеї чи кращу концепцію з розв'язання проблем, а не боротьбою між окремими особами за владу. Ці особи можуть лише представляти ідеї, проте не є уособленням самої програми.

Активна позиція як передумова демократії

Проте демократію не можна зводити лише до відповідних інституцій. Окрім того, що демократія є формою існування держави, вона є ще й формою життя, у якій ставка робиться на волю людей до участі у спільній роботі. Її неможливо запровадити ані розпорядженням чи указом, ані запозичити ззовні, вона повинна ґрунтуватися на надпартійному внутрішньому рішенні й готовності жити в умовах демократії.

Однак це вимагає насамперед наявності переконаних демократів, котрі прагнуть уряду, який вони самі обирають, вірять у свою здатність зробити це і виступають за цю свободу. Демократичний лад на папері сам по собі ще не породжує цивільного суспільства. Головною передумовою демократії є активна позиція громадян.

За демократію завжди потрібно боротися

Це не просто, і вимагає від громадянина багато більших зусиль, аніж життя в умовах авторитарної держави. Демократія – це свобода. За неї треба знову і знову ставати до бою. Об'єднатися важче, ніж вірити в «сильну руку», яка зможе владнати всі проблеми. Невдачі є таким же ж елементом демократичної діяльності, як і вперта

боротьба за досягнення компромісу. Демократії без демократів не існує.

Тому Фонд імені Фрідріха Науманна «За Свободу» активно сприяє політичній освіті для того, щоб дати можливість усім громадянам брати активну участь у політиці.

Перелік веб-сайтів до теми «Лібералізм»

- Фонд імені Фрідріха Науманна «За свободу»
www.freiheit.org
- Бюро Фонду імені Фрідріха Науманна по Центральній, Південно-Східній та Східній Європі, Південному Кавказу та Центральній Азії у Софії
http://www.freiheit.org/webcom/show_uebersicht.php/_c-607/_lkm-154/i.html
- Проект Фонду імені Фрідріха Науманна в Україні та Білорусі
<http://www.ukraine.fnst.org/>
- Віртуальна академія Фонду імені Фрідріха Науманна
http://virtuelle-akademie.fnst.org/webcom/show_article.php?wc_c=5278
- Ліберальний інститут Фонду імені Фрідріха Науманна
http://www.freiheit.org/webcom/show_uebersicht.php/_c-149/i.html
- Публікації Ліберального інституту
http://www.freiheit.org/webcom/show_article.php/_c-174/i.html
- Архів з теми «Лібералізм»
http://www.freiheit.org/webcom/show_article.php/_c-333/_nr-3815/i.html
- Глосарій ліберальних понять
http://www.politik-fuer-die-freiheit.de/webcom/show_page.php/_c-5/_nr-1/_lkm-20/i.html
- Зібрання ліберальних цитат
http://southasia.fnst.org/webcom/show_article.php/_c-393/_lkm-252/i.html
- Пам'ятні дати і події в історії лібералізму
http://www.freiheit.org/webcom/show_article_bb.php/_c-573/_lkm-458/i.html
- Про Фонд імені Фрідріха Науманна і людину, якій Фонд завдячує своєю назвою
http://www.freiheit.org/webcom/show_article.php/_c-36/_lkm-62/i.html
- Конституція України
<http://www.rada.gov.ua/const/conengl.htm>

Витяги із Конституції України

Свобода

Стаття 3. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Стаття 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Стаття 23. Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Стаття 68. Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.

Власність

Стаття 13. (...) Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству.

Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом.

Стаття 41. Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом.

Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону.

Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. (...)

Правова держава

Стаття 1. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Стаття 8. В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Стаття 24. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. (...)

Толерантність

Стаття 11. Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Стаття 15. Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. Цензура заборонена. Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України.

Демократія

Стаття 1. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Стаття 5. Україна є республікою. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами. Ніхто не може узурпувати державну владу.

Стаття 6. Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України.

Опитування: чи можна назвати мої погляди ліберальними?

Усі питання стосуються ліберальних позицій. Прочитайте і добре подумайте, а потім оберіть належну відповідь. Дайте відповіді на запитання вікторини, по можливості, після того, як прочитаєте цю брошуру ще раз! Чи змінилися Ваші відповіді?*

1. Лібералізм – це ідея сильних людей, що володіють власністю. Вона непридатна для бідних, так само, як і для хворих чи слабких.
ПОГОДЖУЮСЬ НЕ ПОГОДЖУЮСЬ
2. Виникненню важких економічних криз – як нинішня фінансова криза – особливо сприяє надмірне втручання держави у справи ринкової економіки.
ПОГОДЖУЮСЬ НЕ ПОГОДЖУЮСЬ
3. Принципи правової держави, демократія і соціальна ринкова економіка є гарантами миру і свободи:
ПОГОДЖУЮСЬ НЕ ПОГОДЖУЮСЬ
4. Необхідно захищати права людини і сприяти розвитку правової держави, щоб створити стабільні рамкові умови для доброго господарювання.
ПОГОДЖУЮСЬ НЕ ПОГОДЖУЮСЬ
5. Приватизація – це двигун господарської діяльності, оскільки особисте прагнення до прибутку в кінцевому результаті приносить користь суспільству в цілому.
ПОГОДЖУЮСЬ НЕ ПОГОДЖУЮСЬ
6. Одностатеве партнерство має бути рівноцінним шлюбу.
ПОГОДЖУЮСЬ НЕ ПОГОДЖУЮСЬ
7. Думка більшості не повинна ухвалюватися у формі закону і бути спрямованою проти меншості.
ПОГОДЖУЮСЬ НЕ ПОГОДЖУЮСЬ
8. Уринковій економіці кожен робить те, до чого він/вона має потяг і здібності. Це корисніше для загального блага, аніж державне регулювання.
ПОГОДЖУЮСЬ НЕ ПОГОДЖУЮСЬ
9. Ринкова економіка в кінцевому результаті не породжує суспільство рівних, однак зумовлює усунення класових відмінностей та ієрархій.
ПОГОДЖУЮСЬ НЕ ПОГОДЖУЮСЬ
10. Свобода думки є пріоритетною: науковий прогрес є наслідком свободи думки і змагальності.
ПОГОДЖУЮСЬ НЕ ПОГОДЖУЮСЬ
11. Правова держава, а також демократичний контроль, запобігають свавіллям.
ПОГОДЖУЮСЬ НЕ ПОГОДЖУЮСЬ
12. Завдяки приватній власності на фактори виробництва залишається менше місця для зловживань, аніж в умовах планової економіки.
ПОГОДЖУЮСЬ НЕ ПОГОДЖУЮСЬ
13. Мовні і культурні меншини повинні користуватися тими ж правами, що й усі інші громадяни.
ПОГОДЖУЮСЬ НЕ ПОГОДЖУЮСЬ

* ліберальними є відповіді НЕ ПОГОДЖУЮСЯ на питання 1; ПОГОДЖУЮСЯ на питання 2-13

Зміст компакт-диску

Вступні тексти

1. Аналіз основ лібералізму
  2. Два погляди на «десять заповідей»
  3. Елементи верховенства права
  4. Цитати на тему приватної власності
  5. Принцип секуляризму
1. Ральф Дарендорф про свободу
  2. Карл Поппер про державу, демократію
  3. Фрідріх А. фон Гаєк про засоби гарантування свободи особи і верховенство права
  4. Ернандо де Сото щодо права власності